

Living Lab: intrinsiek motiveren door co-creëren

In Zwolle werken studenten en ouderen in co-creatie samen met andere partijen aan het ontwikkelen en implementeren van authentieke leeftijdsvriendelijke diensten. Daartoe heeft de opleiding Toegepaste Gerontologie van Hogeschool Windesheim samen met ouderen een living lab ontwikkeld. Het Living Lab Toegepaste Gerontologie blijkt ook de intrinsieke motivatie van studenten te stimuleren.

Mieke Veerman
Tineke Kingma
Jacqueline van Alphen
Carolien Smits
Jan S. Jukema

Veerman is senior hogeschooldocent en projectleider Living Lab Toegepaste Gerontologie bij Hogeschool Windesheim. Kingma is onderzoeker en coördinator honours onderwijs bij Hogeschool Windesheim. Van Alphen is mede-ontwerper van Living Lab Toegepaste Gerontologie. Smits is lector Innoveren met Ouderen bij Hogeschool Windesheim, en Jukema is lector Verpleegkunde bij Saxion. Reacties op dit artikel naar: mieke.veerman@windesheim.nl

Intrinsieke motivatie van studenten hangt samen met hun welbevinden (Niemic & Ryan, 2009). Studenten die intrinsiek gemotiveerd zijn ondernemen studieactiviteiten omdat zij het leuk vinden en het hen een goed gevoel oplevert (Levesque, Zuehlke, Stanek & Ryan, 2004; Vansteenkiste, Lens & Deci, 2006). Ook draagt intrinsieke motivatie bij aan *deep learning* waarin het gaat om toepassen en vergelijken van verschillende ideeën (Newble & Entwistle, 1986). Het ondersteunen van deze motivatie van binnenuit, vraagt om een krachtige en praktijkgerichte leeromgeving met daarin authentieke opdrachten die 'echte' opdrachtgevers laten uitvoeren door studenten. Er wordt gepleit voor het ontwikkelen van leeromgevingen die voor studenten persoonlijke gelegenheden bieden voor samenwerken door sociale interactie (Dochy, Segers, Van den Bossche & Gijbels, 2003). De hbo-opleiding Toegepaste Gerontologie van Hogeschool Windesheim heeft hiertoe een Living Lab ontwikkeld, gesitueerd in een stadswijk. Studenten en ouderen werken met andere partijen in co-creatie aan het ontwikkelen en implementeren van leeftijdsvriendelijke diensten. Dit Living Lab is een structureel onderdeel van het curriculum van het tweede opleidingsjaar. In deze bijdrage beschrijven we eerst de vorm en inhoud van dit Living Lab. Vervolgens beschrijven we hoe studenten met ouderen in innovatieteams werken aan authentieke opdrachten met een complex en uitdagend karakter (Cremers, et al., 2016). Daarna laten we zien wat docenten en ouderen inzetten om de intrinsieke motivatie van studenten te blijven voeden. We ronden af met een verkenning van een ontwikkelrichting van deze krachtige en praktijkgerichte leeromgeving.

Living Lab Toegepaste Gerontologie

Het Living Lab Toegepaste Gerontologie (hierna: LLTG) is een leeromgeving waarin studenten, ouderen, docenten, onderzoekers, de plaatselijke overheid, het bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties samenwerken aan opdrachten die leiden tot het ontwikkelen en realiseren van leeftijdsvriendelijke diensten. Deze opdrachten zijn gericht op het bevorderen van de kwaliteit van leven van ouderen. Het onderwijsprogramma biedt studen-

ten de ruimte om acht uur per week in de praktijk aan authentieke opdrachten te werken en daarnaast zijn er negen contacturen met een docent. Het doel van het LLTG is tweeledig (Jukema, et al., 2016): 1) het faciliteren van de ontwikkeling van competenties van studenten; en 2) het ontwikkelen van kennis over de betekenis en werking van deze leeromgeving voor studenten en ouderen. De authentieke opdrachten worden vormgegeven vanuit de onderzoeks- en verandermethode *Appreciative Inquiry* (Cooperrider & Whitney, 2005). De kern van de aanpak is co-creatie en de focus is het goede leven van ouderen. Het LLTG is gesitueerd in een Zwolse stadswijk waarin ouderen wonen, werken, recreëren. Zo leren studenten met ouderen en andere belanghebbenden, zoals een gemeente, winkelier of zorgorganisatie, samen te werken, te denken, te leren, te ontwerpen en te produceren. De authenticiteit van de opdracht wordt gewaarborgd door het karakter (van en met ouderen) en de uitvoering ervan (namelijk met en door ouderen en relevante samenwerkingspartners). Het is een leeromgeving die sterke overeenkomsten kent met een mogelijke werkplek. En dat vraagt het nodige van studenten:

"Studenten moesten leren omgaan met de onzekerheden van de dag: zelf ouderen van de straat plukken, hen overhalen mee te werken met het LLTG, waarvan ze zelf nog niet wisten wat het inhield, en het hele jaar met hen samenwerken. Dat is niet niks. Uit de les, uit het klaslokaal, naar de gewone wereld, de wijk in. Met echte mensen en echte leeropdrachten werken. Dat vraagt om verantwoordelijkheid, zelfstandigheid, zelfverzekerdheid en respectvol en geïnteresseerd handelen. Nou, dat hebben ze geleerd. Wat dacht je van al die levensverhalen van ouderen, vaak heftig en emotioneel, soms indrukwekkend en optimistisch. Hoe ga je daar als student mee om en ook hoe reageer je respectvol en geïnteresseerd op de oudere. Hoe veel wil je weten, durf je alles te vragen, durf je iemand te onderbreken en op een onderwerp door te gaan, vind je het erg als iemand gaat huilen?" (Van Alphen, 2016).

De werkmethode is ontleend aan *Appreciative Inquiry*. Daarbij gaat het om wat mensen waarderen in wat zij doen in het dage-

Living Lab

TOEGEPASTE GERONTOLOGIE

Goed leven

Het LivingLab is een dynamische (leer)omgeving van Hogeschool Windesheim. In deze leeromgeving werken tweedejaars studenten en docenten van de opleiding Toegepaste Gerontologie samen met ouderen en andere stakeholders, in co-creatie, aan duurzame product- en dienstinnovatie op het terrein van verouderingsvraagstukken. Ze onderzoeken aspecten van Goed Leven van de ouder wordende burger in een specifieke buurt, wijk of stad.

Co-creatie

De studenten werken samen en vormen LivingLab-teams met ouderen uit de wijk, winkeliers, managers van een zorginstelling, een buurthuis, ondernemers et cetera. Betrokkenen noemen we stakeholders en deze vorm van samenwerken noemen we co-creatie. Bij co-creatie:
→ is de inbreng van alle stakeholders van gelijke waarde;
→ geniet iedere stakeholder van het resultaat;
→ vallen grenzen van verschillende systemen als een school, buurthuis of zorginstelling (tijdelijk) weg.

Appreciative Inquiry

Een collegejaar LivingLab bestaat uit twee semesters: september t/m januari en februari t/m juni. Het jaar is ingedeeld naar de onderzoek- en verandermethode Appreciative Inquiry (AI). Deze methode legt de focus op dat wat werkt. De manier van werken in AI sluit goed aan bij co-creatie. AI onderscheidt vijf fasen: Define, Discover, Dream, Design en Destiny.

1. Define

VERKENNEN

Wat is het kernthema? Wat wordt de samenstelling van de teams?

In deze eerste fase verkennen studenten het kernthema Goed Leven en benaderen ze oudere bewoners uit een specifieke buurt, wijk of stad met de vraag om deel te nemen aan het project. Op basis hiervan worden LivingLab-teams gevormd. In deze teams is de inbreng van alle betrokkenen van gelijke waarde.

2. Discover

ONTDEKKEN

Wat is Goed Leven en welk aspect waarderen oudere bewoners het meest?

Elk LivingLab-team doet in co-creatie onderzoek naar aspecten van Goed Leven. Op een beeldende manier presenteren de teams de aspecten die oudere bewoners het meest waarderen.

Deze fase wordt afgesloten met de vragen: Welke overkoepelende thema's komen in de presentaties voor? Welke stakeholders zijn hierbij betrokken of kunnen hierbij betrokken worden?

3. Dream

DROMEN

Welke kansen liggen er voor een leeftijdsvriendelijke(re) wijk?

De samenstelling van de LivingLab-teams verandert: nieuwe stakeholders haken aan. De teams doen diepgaand onderzoek naar een overkoepelend thema. Daarna schetsen ze een toekomstbeeld van één of meerdere kansrijke ideeën. Dit is de opstap naar het vernieuwen en verwezenlijken van leeftijdsvriendelijke producten of diensten.

Op een symposium presenteren de teams hun toekomstbeeld en bieden ze het aan als ongevraagd advies aan de gemeente.

4. Design

ONTWERPEN

Welke kansrijke ideeën worden gerealiseerd met een product of dienst?

LivingLab-teams zoeken naar nieuwe, interdisciplinaire samenwerkingsverbanden, omdat ze een product of een dienst gaan realiseren. De samenstelling van een team verandert hierdoor.

De teams presenteren hun ideeën voor een product of dienst.

5. Destiny

VERWEZENLIJKEN

Hoe bereikt het product of de dienst de doelgroep?

Het product of de dienst is klaar voor gebruik. De teams zorgen voor duurzame borging in de samenleving. Het gebruik van het product draagt bij aan een leeftijdsvriendelijke(re) wijk en Goed Leven.

De LivingLab-teams sluiten de samenwerking af en worden ontbonden.

Figuur 1: Infographic Living Lab Toegepaste Gerontologie.

lijkse leven en hoe dat versterkt kan worden. De focus ligt dus niet op het oplossen van problemen (Cooperrider & Whitney, 2005). Deze methode legt de nadruk op samenwerken en uitwisseling van kennis en ervaring tussen betrokkenen, wat belangrijk is bij de vormgeving van een krachtige leeromgeving. In het LLTG doorlopen studenten een aantal fasen: define, discover, dream, design en destiny. Iedere fase laat zich kenmerken door een specifieke vraag. Voorbeelden daarvan zijn: 'wat is het kernthema' (define), 'wat is het goede leven voor ouderen' (discover), 'welke kansen liggen er' (dream) en 'wat is een passend medium' (design) 'hoe bereikt het product of de dienst de doelgroep' (destiny) (zie figuur 1). In iedere fase werken studenten altijd samen met ouderen. Afhankelijk van de opdracht, de context en de uitkomst van de voorafgaande fase kiezen studenten en de opleiding andere samenwerkingspartners.

Innovatieteam

Gedurende een heel studiejaar werken tweedejaars studenten met ouderen uit de wijk en andere betrokkenen aan concrete, behapbare opdrachten die helpen bij het bevorderen van 'het goede leven' van ouderen. We doen dat vanuit de overtuiging dat de aanpak van grote maatschappelijke uitdagingen begint bij (kleine) innovaties op lokaal niveau die als *small wins* een inktvlekwerking hebben (De Caluwé & Vermaak, 2006). De beoogde innovaties zijn erop gericht om de ervaren kwaliteit van het leven van ouderen te verhogen of te verbeteren. Anders gezegd; de geldigheid van een innovatie bepalen de ouderen zelf. De samenwerking start in het eerste semester met de opdracht voor de studenten om met ouderen een innovatieteam op te zetten. Dit team bestaat uit twee studenten en twee ouderen. De stu-

denten benaderen zelf de ouderen in de betreffende wijk. De volgende stap is om als innovatieteam een gefundeerd antwoord te geven op de vraag: Wat zien deze ouderen als wezenlijke aspecten van 'het goede leven'. Het antwoord op deze vraag mondt uit in een advies aan de gemeente met een schets van ideeën om de wijk (nog) leeftijdsvriendelijker te maken. Voorbeelden van adviezen zijn het (her)inrichten van de woning van ouderen om hun autonomie te behouden en het bevorderen van intergenerationele contacten in de wijk. In het tweede semester zet het innovatieteam de adviezen om naar de ontwikkeling en realisatie van een leeftijdsvriendelijke dienst. Zo is bijvoorbeeld vorig jaar de Prully ontwikkeld: een verrijdbare prullenbak die goed van pas komt in een wijk waar huisafval niet huis aan huis, maar ondergronds verzameld wordt. Dat gebeurt in samenwerking met studenten van bijvoorbeeld de opleiding Industrieel Product Ontwerp en Technische Bedrijfskunde. Bij de ontwikkeling van ideeën tot echte diensten en producten vormt de multidisciplinaire samenwerking met studenten uit het technisch-economische domein een belangrijk toegevoegde waarde.

Co-creatie

In het LLTG richten studenten zich onder meer op de ontwikkeling van de beroepscompetentie 'Co-creëren, verbinden en samenwerken'. Deze competentie is voor een toegepast gerontoloog omschreven als 'Bij het ontwikkelen en realiseren van leeftijdsvriendelijke diensten, verbindt de toegepast gerontoloog oudere mensen met andere belanghebbenden en faciliteert dit samenwerkingsproces. Het doel van de samenwerking is gezamenlijk, in co-creatie, te komen tot waardevolle, leeftijds-

vriendelijke diensten, welke gericht zijn op het bevorderen of verbeteren van kwaliteit van leven van oudere mensen' (Schoenmakers, Harps-Timmerman & Van Duuren, 2016: 17). Co-creatie is een praktijk waarin ouderen en professionals als gelijkwaardige partners acteren in het definiëren van de vraag en het ontwerpen, maken én implementeren van een leeftijds-vriendelijke dienst (Jukema, 2016). Studenten en ouderen hebben dit daadwerkelijk, met vallen en opstaan, gedaan. Beide partijen konden niet aan de zijlijn staan, in afwachting van wat iemand hen zou opdragen. De volgende observaties geven dat trefzeker weer:

"Co-creatie is een uitdaging voor alle partijen en dat is gebleken. Ouderen konden niet achteroverleunen en afwachten wat de studenten voor hen gingen betekenen, nee, ze moesten meedenken en een deel van hun vrije tijd 'opofferen'. Ook anderen moesten hun automatische piloot uitschakelen: tweedejaars studenten, docenten, wethouder, welzijnsorganisatie, iedereen. Er werd een beroep gedaan op flexibiliteit, incasseringsvermogen, solidariteit, inlevingsvermogen en analytisch denken. Het jaar heeft een schat aan contacten, kennis, vriendschappen, creativiteit en bewustwording opgeleverd, voor alle partijen" (Van Alphen, 2016).

Co-creatie is een praktijk die uitdrukking geeft aan menswaardigheid, dat wil zeggen dat er erkenning is voor de unieke inbreng en sturing van ouderen en die van professionals bij het definiëren, ontwerpen en implementeren van leeftijdsvriendelijke diensten. Daarmee wordt concreet gemaakt hoe ouderen en professionals zich als burgers in een democratische samenleving tot elkaar kunnen verhouden (Jukema, 2016).

Intrinsieke motivatie

Het ontwikkelen van bovenstaande competentie in een authentieke leeromgeving als het LLTG gaat niet vanzelf:

"Hoe blijf je enthousiast en gemotiveerd als je oudere maatje opeens verstek laat gaan, als je groepje niet zo lekker loopt, als niet ieder groepslid zijn verantwoordelijkheid neemt, als het moeilijk afspraken maken is met je oudere-maatje omdat die het zo druk heeft. Soms raakten studenten in de stress, verloren ze hun enthousiasme. Het was niet altijd makkelijk voor de docenten om hen weer te motiveren maar uiteindelijk zijn de studenten zo zelfbewust, met zoveel bagage naar het derde jaar gegaan, dat ik er alle vertrouwen in heb dat ze professionele, creatieve co-creators zijn en blijven. Dat co-creëren a way of life is geworden" (Van Alphen, 2016).

Om de intrinsieke motivatie van studenten te blijven voeden is ingezet op het vormgeven van een autonomie-ondersteunende doceer- en begeleidingsstijl (Kingma, Kamans, Heijne-Penninga

& Wolfensberger, 2016) die tegemoet komt aan drie psychologische basisbehoeftes: autonomie, competentie en verbondenheid (Ryan & Deci, 2000). Zowel docenten als ouderen geven daar inhoud en vorm aan. Hoe ziet dat er concreet uit?

Om autonomie in een onderwijscontext te ondersteunen, is de rol van de docent gericht op: identificeren van behoeftes, interesse tonen, aandacht hebben voor voorkeur en geven van een betekenisvolle uitleg van de opdracht en aanpak ervan (Jang, Reeve & Deci, 2010). Studenten kunnen op hun eigen manier de opdracht aanpakken, mogen experimenteren en hebben keuzevrijheid. In het LLTG maken de innovatieteams zelf afspraken over de wijze waarop zij in gezamenlijkheid het onderzoek naar 'het goede leven' in willen vullen en welke methoden ze inzetten. Studenten én ouderen worden nadrukkelijk hierbij uitgenodigd en aangemoedigd om nieuwe manieren te onderzoeken en uit te proberen. Om dit proces te ondersteunen zijn diverse formatieve toetsmomenten ingebouwd.

Studenten gaan zich meer competent voelen door de facilitering en begeleiding van docenten bij de geboden autonomie. De docenten bieden structuur door helder te maken wat ze van de studenten verwachten, aan welke criteria het eindproduct moet voldoen en door ze te laten zien dat er meerdere manieren zijn om een vraagstuk op te lossen. Docenten geven een realistische uitleg over het waarom van de opdracht en door stil te staan bij what's in it for me. Ook ouderen stellen kritisch vragen aan studenten en leren hen de wereld vanuit een ander perspectief te zien en te ervaren. In de les is veel ruimte voor het delen van deze verschillende perspectieven en studenten leren hier betekenis aan te geven.

Om aan de behoefte verbondenheid tegemoet te komen is het van belang dat docenten interesse hebben in en openstaan voor de gedachten, gevoelens en het gedrag van studenten. Het creëren van een gemeenschap (community-vorming) is belangrijk voor effectief onderwijs (Kusurkar, 2012). Het LLTG is het hele tweede studiejaar het innovatie(werk)gebied van de studenten en ouderen. In dit intensieve jaar bouwen studenten, ouderen, docenten, onderzoekers en andere betrokkenen aan betekenisvolle relaties. Studenten krijgen diverse (creatieve) werkvormen aangereikt die ze zelf in kunnen zetten in het praktijkgerichte onderzoek, maar die tegelijkertijd zorgen voor een diepere kennismaking met elkaar, met ouderen en met de docent. Er ontstaan intensieve contacten tussen ouderen en studenten en er zijn ouderen die voor studenten een mentor zijn en hen ondersteunen bij hun sociale ontwikkeling en communicatieve vaardigheden.

Betekenis van leeromgeving

De impact van het LLTG op studenten, docenten en ouderen is groot en roept vragen en discussie op. Praktijkonderzoek helpt bij het beschrijven en verklaren van de werkzame fenomenen die optreden in deze leeromgeving (Cremers, et al., 2016). Een eerste verkennende studie laat zien dat studenten aan vertrouwen hebben gewonnen, dat hun mindset over innoveren met ouderen is veranderd en dat ze op verschillende wijzen omgaan met de begrensde vrijheid (Van den Berg, et al., in progress). In komende studies zal een antwoord gezocht worden op vragen als: Wat maakt een living lab tot een authentieke leeromgeving? Waar liggen de grenzen? Welke leer- en verbeterprocessen zijn te onderscheiden en hoe zijn die te beheersen? Wat dragen docenten bij en hoe? Wat zijn de effecten en welke processen en ingrediënten dragen daaraan bij? En welke daarvan zijn contextafhankelijk en welke niet? Deze vragen vereisen praktijkgericht onderzoek dat de authentieke leeromgeving niet verstoort maar juist versterkt; het onderzoek moet zo veel mogelijk onderdeel zijn van het LLTG. Op deze manier dragen we bij aan het ontwikkelen en overdraagbaar maken van de concepten Living Lab en co-creatie.

Het LLTG is een voorbeeld van hoe leren, werken en onderzoeken hand in hand gaan. Dit concept lijkt haar belofte waar te kunnen maken, namelijk een omgeving bieden die niet alleen voor studenten, maar ook voor ouderen het verschil maakt. De komende jaren gaan we door op de ingeslagen weg en onderzoeken we of die weg de juiste is. Daarmee hopen we bij te dragen aan de zoektocht in het hoger onderwijs naar het inrichten van krachtige en praktijkgerichte leeromgevingen in het hoger beroepsonderwijs.

Referenties

- Alphen, J. van (2016). *Goed onderwijs: leren, onderzoeken, innoveren. Toespraak gehouden bij het afscheid Jan Jukema van Hogeschool Windesheim*. Zwolle. (niet gepubliceerd).
- Berg, A. van den, Dewar, B., Smits, C.H.M., & Jukema, J.S. *Practices and outcomes of co-creation with older persons in an undergraduate students' powerful learning environment*. (in progress).
- Caluwé, L. de, & Vermaak, H. (2006). *Leren veranderen. Een handboek voor de veranderkundige*. 2e geheel herz. druk. Deventer: Kluwer.
- Cooperrider, D.L. & Whitney, D. (2005). *Appreciative Inquiry: A Positive Revolution in Change*. San Francisco: CA Berrett-Koehler Publishers.
- Cremers, P.H.M., Wals, A.E.J., Wesselink, R., & Mulder, M. (2016). Utilization of design principles for hybrid learning configurations by interprofessional design teams. *Instructional Science* doi:10.1007/s11251-016-9398-5.
- Dochy, F., Segers, M.S.R., van den Bossche, P.G., & Gijbels, D. (2003). Effects of problem-based learning: A meta-analysis. *Learning and Instruction*, 13(5), 533-568. 10.1016/S0959-4752(02)00025-7.
- Jang, H., Reeve, J., & Deci, E.L. (2010). Engaging students in learning activities: It is not autonomy support or structure but autonomy support and structure. *Journal of Educational Psychology*, 102 (3), 588-600. doi:10.1037/a0019682.
- Jukema, J.S. (2016). Co-creatie. Vanuit een nieuw 'kijkraam' werken met ouderen. *AS Magazine (Febr.)*, 30-33.
- Jukema, J.S., Veerman, M., van Alphen, J., Smits, C.H.M., Visser, G., & Kingma, T. (2016). Developing students' intrinsic motivation to co-create services and products with older persons in an authentic powerful learning environment. *Amsterdam: The Higher Education Conference 2016* www.hec2016.org (paper).
- Kingma, T., Kamans, E., Heijne-Penninga, M., & Wolfensberger, M.V.C. (2016). De autonomie-ondersteunende doceerstijl in excellentieprogramma's: de invloed van mindset, motivatie en druk vanuit de sociale werkomgeving. *Tijdschrift voor Hoger Onderwijs*, 34(1), 5-22.
- Kusrkar, R.A. (2012). *Motivation in medical students*. PhD dissertatie. Utrecht: Oisterwijk. Retrieved from <http://dspace.library.uu.nl/handle/1874/234627>.
- Levesque, C., Zuehlke, A.N., Stanek, L.R., & Ryan, R.M. (2004). Autonomy and Competence in German and American University Students: A Comparative Study Based on Self-Determination Theory. *Journal of Educational Psychology*, 96(1), 68-84. doi:10.1037/0022-0663.96.1.68.
- Newble, D.I., & Entwistle, N.J. (1986). Learning styles and approaches: implications for medical education. *Medical Education*, 20, 162-75.
- Niemiec, C.P., & Ryan, R.M. (2009). Autonomy, competence, and relatedness in the classroom Applying self-determination theory to educational practice. *Theory and Research in Education*, 7(2), 133-144. doi:10.1177/1477878509104318.
- Ryan, R.M., & Deci, E.L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *The American psychologist*, 55(1), 68-78. doi:10.1037/110003-066X.55.1.68.
- Schoenmakers, E., Harps-Timmerman, A., & Duuren, H. van (2016). *Leeftijdsvriendelijke dienstverlening in co-creatie met oudere mensen. Landelijk opleidingsprofiel van de bachelor toegepaste gerontologie*. Zwolle/Eindhoven: Landelijk Opleidings-overleg Toegepaste Gerontologie.
- Vansteenkiste, M., Lens, W., & Deci, E.L. (2006). Intrinsic versus extrinsic goal contents in self-determination theory: Another look at the quality of academic motivation. *Educational Psychologist*, 41(1), 19-31. doi:10.1207/s15326985ep4101_4.

